

AKOB

AKDENİZ OPERA ve BALE KULÜBÜ KÜLTÜR - SANAT DERGİSİ 47 - 48
MEDITERRANEAN OPERA AND BALLET CLUB CULTURE AND ART MAGAZINE

AIDA

DÜNYACA ÜNLÜ VERONA
ARENA'DA

DAVID BOWIE REVISITED
DAVID BOWIE'YE DÖNÜŞ

İKİ NEFES ARASINDA BİR NEYZEN
BİLGİN CANAZ

BİR PORTRE BÜST
ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER

ÇOKSESLİ KORONUN
UNUTULMAZ İSMİ
PROF. DR.
MUZAFFER ARKAN

AKOB 2. EV KONSERİ

Verona Arena'sı (Foto: Ennevi/Fondazione Arena di Verona)

AIDA

DÜNYACA ÜNLÜ VERONA ARENA'DA

Ömer Egecioğlu
Santa Barbara, CA, ABD
omer@cs.ucsb.edu

İtalya'nın Verona şehrindeki Verona Arena'da (Arena di Verona) gösterilen en ünlü opera, bu mekânın sembolü haline gelmiş olan Aida. Değişik Aida prodüksiyonlarının arasında da en gözüekü mutlakla Franco Zeffirelli'nin hem yönettiği hem de dekorlarını tasarladığı yapım oluyor.

Bu yaz Verona Arena'da bu Aida'yı izlemek şansına kavuştum. Hem bu devasa mekânın tarihini hem de bu nefes kesen gösterimi sizinle paylaşmak istedim.

Günümüzde oldukça yaygın olan yaz müzik festivalleri arasında iki ay süren Verona Arena Festivali'nin özel bir yeri var. İtalya'nın kuzeyinde Milano'dan Venedik'e bir çizgi çizerseniz, Verona bu çizginin tam ortasına düşüyor. Eski bir şehir devlet olarak tarihi de çok eskilere gidiyor. Shakespeare'in üç meşhur eseri bu şehire yakıştırılmış: *Veronalı İki Centilmen* ve *Hırçın Kız* komedileri, bunlara ek olarak dünyaca ünlü trajedisi *Romeo ve Jülyet*.

Verona'nın **96. Opera Festivali** 2018 sezonunda, 22 Haziran ile 1 Eylül tarihleri arasında yer almak üzere planlanmış. Verona Arena Orkestrası ve görevlileri 47 akşam boyunca uluslararası opera yıldızlarına, yönetmenlere ve tanınmış şeflere, şehre akın eden çok sayıda müziksevere ev sahipliği yapıyorlar. Roma'nın Coliseum'u gibi akustik olarak dünyanın en mükemmel mekânlarından biri sayılan Verona Arena'da bütün gösteriler açık hava temsilleri.

Bu yaz programdaki eserler Georges Bizet'nin *Carmen*, Giuseppe Verdi'nin *Nabucco* ve *Aida*, Giacomo Puccini'nin *Turandot* ve Gioachino Rossini'nin *Sevil Berberi* operaları. Buna ek olarak Arena'da bir de **Uluslararası Verdi Opera Gecesi** düzenleniyor. Şehir yüz yıla yakın bir süredir izleyicilerin nefesini kesen eşsiz festivallerini bu yaz da özenle sunuyor.

Festival, dünyanın en sevilen operalarından biri olan *Carmen*'in yeni bir yapıyla açılıyor. Verdi'nin *Nabucco*'su ise ilk kez 2017'de sahnelenen prodüksiyonla dinleyiciler karşısına çıkıyor.

2018 festivalinde hem *Turandot* hem de *Aida*, İtalya'nın en ünlü yönetmenlerinden opera ve sinema ustası Franco Zeffirelli'nin yapımları. Zeffirelli'nin yönettiği ve dekorlarını da yaptığı gözalıcı *Aida*, bundan önce Verona Arena'da 2002-2006, 2010, 2015 yıllarının festivallerinde de yer almıştı.

2018 yılında 95 yaşına basan ünlü İtalyan yönetmen Franco Zeffirelli.

Bu arada, 2018'in başında 95 yaşına basan Zeffirelli'nin 1963 yapımlı *Aida*'sı, Mayıs ve Haziran 2018'de Milano'nun ünlü La Scala'sında tekrar sahneye kondu. Bu *Aida*'nın 12 Mayıs 2018 gösteriminin, La Scala'da ilk kez 12 Mayıs 1963'te sahneye çıkan ünlü sopranomuz Leyla Gencer'e adanmış olduğunu not etmekte fayda var.

AKOB okuyucuları hatırlayabilirler; 2012 Mayıs tarihli AKOB dergisinin 13. sayısında La Scala'da izlemek şansına kavuştuğum bu *Aida* prodüksiyonu hakkında "*Zeffirelli'nin Aida'sı 49 Yıl Sonra La Scala'da*" başlıklı bir yazı yazmıştım.

Franco Zeffirelli'nin yönetmenliğini ve dekoratörlüğünü yaptığı *Aida* operasının 2. perdesinden bir sahne. Verona Arena, 14 Temmuz 2018.

VERONA ARENA'NIN TARİHİ

İtalyan yazar, eleştirmen ve tarihçi Markiz Scipio Maffei'nin kaleme alıp 1730 yılında İngilizceye "*A Compleat HISTORY of the Ancient AMPHITHEATRES. More peculiarly Regarding The ARCHITECTURES of those BUILDINGS, And in Particular That of*

VERONA" şeklinde fantastik bir İngilizce başlık ile çevrilen kitaptan öğrendiğimize göre; Avrupa'da gerçek amfityatroların sayısı üçü geçmiyor. Bunlar İmparator Vespasian'ın inşa ettiği Roma'daki ünlü Coliseum, Verona Arena, bir de Napoli yakınında Capua'daki amfityatro. Maffei'nin öne sürdüğüne göre Fransa Nîmes'teki, günümüzde Hırvatistan'da Pola, Sicilya'da Syracuse, İspanya'da Italica, Venedik Kolonisi Girit'te ve Napoli yakınındaki Puzzuola'da yer alan yapılar ve buna benzer diğerleri amfityatro değil sadece devasa tiyatro sahneleridir.

Bazı tarihçilerin Romalılardan çok daha eskiye giden Etrüsklere mal etmeye çalıştığı Verona Arena'nın mimarisinin tamamen Roma stili olduğu görülüyor. Antik kentin surlarının dışında yer alan arenanın yapıldığı tarih kesinlikle bilinmemesine rağmen çok eski olduğu açık. Günümüz tabiriyle "modüler" bir şekilde inşa edilmiş; çok sayıda işçi ve usta takımı arenanın değişik yerlerini aynı anda yaparak inşaatı kısa bir zamanda bitirebilmişler.

Mekânın yapım tarihi konusunda iki ayrı görüş var. Bunlardan birine göre Verona Arena'yı yapan Maximian (M.S. 250 – 310) . Daha fazla kabul gören görüş ise arenanın İmparator Augustus Sezar (M.Ö. 63 - M.S. 19) tarafından inşa edildiği. Amfityatronun Augustus tarafından yapıldığını düşünenler buna delil olarak İmparator Gallienus'un (M.S. 218-268) zamanında Verona'nın surları inşa edilirken kullandığı taşların amfityatrodan geldiğini öne sürüyorlar. Bu doğru ise elbette ki arenanın yapımının bu tarihten önceye gitmesi gerekiyor.

Roma imparatorluğunda amfityatroların ilk sergilediği gösteriler gladyatör dövüşü değil de devasa imparatorluğun dört bir tarafından getirilen vahşi hayvanların karşı karşıya gelmesiydi: filler, aslanlar, panterler, ayılar, timsahlar, gergedanlar bu egzotik hayvanlar arasında yer alıyordu. Hem birbirleriyle savaşıyorlardı, hem de arenada seyirciler önünde avlanıyorlardı.

Roma İmparatorluğu'nun renkli halk eğencesi gladyatör dövüşlerinin mozaik bir betimlemesi.

M.S. 1. yüzyıldan itibaren Verona Arena'da gladyatörler ölümüne karşı karşıya geldiler. Daha sonraları gladyatör dövüşleri sadece amfityatrolara kısıtlı kalmayıp özel partilerde, ziyafetlerde de ismarlama eğlence olarak pek rağbet gördü.

Verona Arena'nın Roma İmparatorluğu'nun sona ermesinden sonraki tarihi daha muğlak olmasına rağmen nasıl kullanıldığı hakkında bazı bilgiler var. Örnek olarak; Ortaçağ'da kilisenin düşmanları burada yakıldı; yoksullar kemerlerinin altında yaşadılar; at yarışları, atlı mızrak dövüşleri ve idamlar halka açık olarak burada sergilendi; Napoléon burada boğa güreşleri yaptırdı, ve İtalya'nın birleşmesi yıllarında da bu devasa yapı savaş esirleri için konsantrasyon kampı olarak kullanıldı.

Arena di Verona'nın Bra meydanından görünümü. Temmuz 2018.

ARENANIN ÖZELLİKLERİ

Türkiye'deki antik açık hava tiyatrolarını ziyaret etmiş olan herkesin bildiği gibi bu mekânların dev ölçülerine rağmen planlarının geometrik özellikleri, onlara sahnede konuşulanları en arka sıralara kadar taşıyabilen bir akustik üstünlük sağlar. Verona Arena bu konuda mükemmel; dünyanın bu en büyük açık hava opera mekânı son derece doğal akustiği ile dikkati çekiyor.

Verona Arena'yı Avrupa'daki diğer amfityatrolardan ayrı kılan bir özellik de benzer Roma yapıları gerek doğal nedenler, gerekse de insanoğlunun eli nedeniyle parçalanıp harabeye dönüştüğü halde, buranın şehir sahiplerinin el değiştirdiği zamanlarda bile korunmuş olması. Örneğin, arenanın 6. yüzyılda İtalya'yı fetheden Ostrogot Kralı Theodoric tarafından tamir edildiği biliniyor.

Arenanın en üst sırasının hemen hepsini kaybetmesi 1117 yılındaki büyük depremde olmuş. Bu sıradan günümüze ulaşan sadece dört kemer kalıntısı var. Yerel taşlardan yapılmış olan ilk ve ikinci sıradaki oturma yerleri ise bu depremde hasar görmediği gibi günümüze kadar yaşamayı başarmış. Bugün 20.000'i aşan sayıda seyirciye oturma yeri sağlıyor.

Arenayı oluşturan elipsin eksenleri 76 ve 45 metre. Devasa sahne 47 metre uzunluğunda ve 23 metre derinliğinde boyutlara sahip. Tiyatronun büyüklüğüne rağmen, akustik ve görüş itibarıyla her koltuk iyi.

Amfityatronun üst sıralarından dışarıya bakınca, bir zamanlar Roma Forumu olan ve şu anda açık hava kafeleriyle ve küçük restoranlarla kaplı devasa meydan Piazza Bra'yı görmek mümkün. Özellikle opera gecelerinde burası bir karnaval yeri gibi binbir çeşit turistlerin dondurma yiyip Arena ve diğer antik Roma yapıları önünde resim çektiği bir yer. Bu turist kaynaklı meydana piyasaya çıkmış Veronalıları da unutmamak gerek.

ARENANIN OPERATİK TARİHİ

İmparator Augustus'un zamanında bu arenayı inşa edenler mimari şaheserlerinin bir gün bu şekilde bir opera mekânına dönüşeceğini herhalde tahmin edemezlerdi. Festival sezonunda burada yaklaşık 300 tam zamanlı personel, 80 şarkıcı, 130 orkestra müzisyeni dahil, binden fazla görevli çalışıyor.

Tabii ki bu arenada izlenen operalar eşi bulunmaz bir anı niteliğinde, özellikle operayı çok seviyorsanız. Mekân açık olduğu için kötü hava koşullarından etkileniyor ama yaz yağmuru riskini göze almış ve buraya gelme şansını kazanmış opera tutkunları için bu elbette büyük bir külfet sayılmaz.

Verona Arena'nın 1913'te Aida operası ile açıldığı ilk günün gösteriminde, operanın ünlü "Zafer" geçit resminden bir sahne (Kaynak: E. Paganuzzi, C. Bologna, L. Rognini, G. M. Cambie, M. Conati, La Musica A Verona, 1976, Verona).

1913 yılında Verona Arena'da gösterilen ilk Aida'nın afişi.

Verona Arena'da ilk opera temsilleri, Verdi'nin 100. doğum yıldönümüne rastlayan 1913'ün yazında, Aida'nın gösterimiyle vermeye başlandı. Bu yıldan itibaren, iki dünya savaşı hariç, Arena dünyanın en büyük açık hava opera sahnesi olarak her yaz sezonunda bir opera festivaline ev sahipliği yaptı.

Şimdiye kadar temsil edilen altmışa yakın operada birinci sırada 600'den fazla gösterimle *Aida* geliyor. *Aida*'yı sırasıyla *Carmen*, *Nabucco*, *Turandot* ve *Tosca* takip ediyorlar.

Maria Callas 1952 yılında şef Antonino Votto ve Arena Müdürü Alberto Tattini ile Verona Arena'da. Callas 1952'nin Temmuz ayında burada Ponchielli'nin operası *La Gioconda*'da sahneye çıkmıştı.

Yıllar boyu Maria Callas, Renata Tebaldi ve Montserrat Caballé gibi soprano ve operanın en büyük isimleri Verona'da sahnede yer aldı. Leyla Gencer 1963 sezonunda burada *Aida*'yı seslendirdi. Verona Arena'da sahneye çıkan tenorlar arasında dünyanın en meşhurları yer alıyor: Francesco Merli, Mario del Monaco, Carlo Bergonzi, Giuseppe Di Stefano, Franco Corelli, Luciano Pavarotti ve Plácido Domingo...

AIDA

Giuseppe Verdi'nin eski Mısır'da geçen dünyaca ünlü operası *Aida*'nın prömiyeri 1871'de Kahire'de yapıldı. Opera Süveyş Kanalı'nın açılışını kutlamak amacıyla Mısır Hidivi İsmail tarafından 1869 yılında ismarlanmıştı ancak eserin gösterimi 24 Aralık 1871'e kadar gecikti. Franko-Prusya Savaşı, Paris'te hazırlanan dekorları geciktirdiği için yeni Kahire opera binası *Aida* yerine yine Verdi'nin *Rigoletto*'su ile açıldı.

Verdi'den önce bu kutlama için bir opera bestelemesi istenen Richard Strauss eğer bu projeyi üstlenmiş olsaydı bugün belki dünya sahnelerinde *Aida* diye bir opera bulunmayacaktı. Anna Anni'nin ikonik kostümleri ve Vladimir Vasiliev'in koreografisi tarafından zenginleştirilen ve yönetmen Franco Zeffirelli'nin ilk kez 2002 yılında sahneye koyduğu bu büyük prodüksiyon 2018 Verona Festivali'nde 16 akşam dinleyicilere sunuluyor.

Operada "*Aida*" rolünü beş soprano paylaşıyor: Anna Pirozzi, Kristin Lewis, Maria José Siri, Susanna Branchini ve Hui He.

"*Radamès*" rolünde Yusif Eyvazov, Marco Berti, Carlo Ventre, Gregory Kunde ve Walter Fraccaro;
"*Amneris*" rolünde Violeta Urmana, Carmen Topciu ve Judit Kutas;

"*Mısır Kralı*" rolünde Romano Dal Zovo, Roberto Tagliavini ve Enrico Marchesini;

"*Amonasro*" rolünde ise Luca Salsi, Sebastian Catana, Ambrogio Maestri, Amartuvshin Enkhbat, Federico Longhi ve Gocha Abuladze dinleyiciler karşısına çıkıyorlar.

Eser üç ayrı şef tarafından yönetiliyor: Jordi Bernàcer, Daniel Oren ve Andrea Battistoni.

14 Temmuz 2018 akşamı Verona Arena'da Verdi'nin *Aida*'sında rol alan sanatçılar şöyleydi:

Aida (soprano)	Maria José Siri
Radamès (tenor)	Marco Berti
Amneris (mezo soprano)	Violeta Urmana
Kral (bas)	Romano Dal Zovo
Ramfis (bas)	Rafal Siwek
Amonasro (bariton)	Sebastian Catana
Şef	Jordi Bernàcer
Yönetmen ve dekor	Franco Zeffirelli
Kostüm	Anna Anni
Koreografi	Vladimir Vasiliev

14 Temmuz 2018 tarihinde ünlü Verona Arena'da gösterilen *Aida* operasında sahne alan baş sanatçılar: "*Aida*" rolünde Uruguaylı soprano Maria José Siri, "*Radamès*" rolünde İtalyan tenor Marco Berti, "*Amneris*" rolünde Litvanyalı mezo soprano Violeta Urmana, "*Mısır Kralı*" rolünde İtalyan baso Romano Dal Zovo. En sağda İspanyol orkestra şefi Jordi Bernàcer.

Ses çalışmalarında Montevideo'da başlayan Uruguaylı soprano Maria José Siri'nin uluslararası opera yıldızlığına yolu Teatro alla Scala'nın 2016/2017 sezonunda *Madam Butterfly*'yi seslendirmesiyle açıldı. "*Cio-Cio-San*" rolünü, bunun ardından Vienna State Opera, Münih Bavarian State Opera ve Deutsche Oper Berlin gibi saygın kuruluşlarda seslendirdi. *Aida*, *Tosca*, *Andrea Chénier*, *La bohème*, *Yevgeni Onegin*, *Maskeli Balo*, *Manon Lescaut*, *Don Carlo*, *Attila*, *Simon Boccanegra*, *Otello*, *Suor Angelica*, *Il trovatore*, *La Juive*, *Norma* ve *Don Giovanni* operalarında başrolleri seslendirdi. 2017

yılında "Oscar della Lirica" En İyi Soprano ödülüne layık görüldü. Verdi rolleri arasında Il Trovatore'de "Leonora", Don Carlo'da "Elisabetta", Il Corsaro'da "Medora" ve Maskeli Balo'da "Amelia" var.

Sanatçı, Puccini'nin Turandot operasında "Liu", Mozart'ın Don Giovanni operasında "Donna Anna", Jake Heggie'nin Dead Man Walking operasında "Rahibe Rose" ve Giordano'nun Andrea Chénier'inde de "Maddalena" rollerinde de büyük övgü toplamış bulunuyor.

Operada "Radamès"i seslendiren tenor Marco Berti, İtalya'da Como doğumlu. Kendisi "İtalyan sesi" sıfatına örnek olan bir ses sanatçısı olarak kabul ediliyor. Bu dramatik tenor, temiz ve gür sesiyle repertuarında hem İtalyan hem de Fransız operalara yer veriyor. Özellikle Puccini, Verdi, Bizet, Leoncavallo, Mascagni ve Giordano'nun başyapıtlarının takdire değer bir yorumcusu olarak ün kazanmış. Verona Arena'ya ek olarak sahneye çıktığı mekânlardan Londra Covent Garden, New York Met, Milano Teatro alla Scala, Paris Opéra ve Münih'teki Staatsoper bulunuyor.

14 Temmuz gecesi Amneris'i seslendiren Litvanyalı soprano Violeta Urmana İtalyan dramatik türünün önde gelen sopranoaları arasında kabul ediliyor. Canlandırdığı diğer operatik karakterler arasında "Aida", "Amelia", "Elisabetta", "Gioconda", "Leonora", "Tosca" ve "Norma" var.

Müzik hayatına mezzo soprano olarak başlayan sanatçı Parsifal'de "Kundry" ve Don Carlo'da "Eboli" yorumlarıyla dünyaca ün kazanarak, özellikle bu iki rolü neredeyse dünyanın tüm önemli opera evlerinde, Claudio Abbado, Daniel Barenboim, Pierre Boulez, Riccardo Chailly, James Conlon, James Levine, Jesús López-Cobos, Fabio Luisi, Zubin Mehta, Riccardo Muti, Sir Simon Rattle, Giuseppe Sinopoli ve Christian Thielemann gibi tanınmış şeflerle seslendirdi.

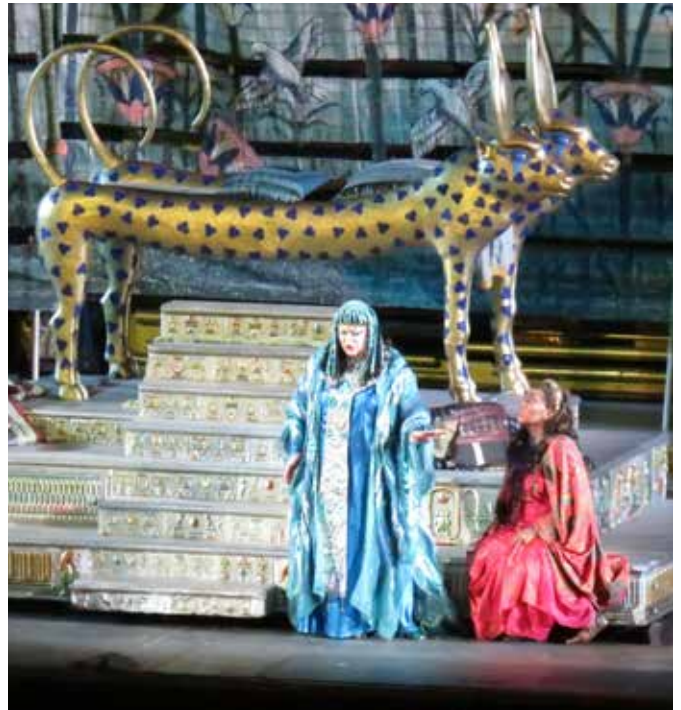
İtalyan baso Romano Dal Zovo, 2011 yılında başlayan uluslararası kariyerine Gounod'nun Romeo ve Jülyet, Mozart'ın Sihirli Flüt, Wagner'in Rienzi, Verdi'nin La Traviata operalarında aldığı rollerle başladı. 2013-14 sezonunda Don Carlo'da söyledi, ve Parma'da Gianni Schicchi'de sahneye çıktı. 2013 yılının güzünde Belgrad'daki Verdi festivalinde yer aldı. Operapoesia 2013 "La Boheme" yarışmasında Büyük Ödülü kazandı. 2017-18 sezonunda Puccini'nin La Fanciulla Del West, Madama Butterfly, Tosca, Bellini'nin I Capuleti E I Montecchi, Verdi'nin Nabucco ve Otello, Giordano'nun Andrea Chénier, Richard Strauss'un Salome operalarında rol alıyor. Bu yaz Verona Arena'da seslendirdiği operalar arasında Aida'nın yanısıra Tosca da var.

Aida gösteriminden bir gece önce Bra meydanında sahneye taşınmayı bekleyen dekorlar. Verona, 13 Temmuz 2018.

Müzik eğitimini Valencia ve Viyana'da alan İspanyol şef Jordi Bernàcer ise Zubin Mehta, Valery Gergiev, Sir Andrew Davis gibi şeflere asistanlık yapmış olan bir müzisyen. Kendisini Virginia'daki Castleton Festivali'nde yardımcı direktör olarak davet eden Lorin Maazel'in himayesi altında da çalışmış. Birçok Avrupa orkestrasıyla konserler vermiş olan Bernàcer'i 2012-13 sezonunda Los Angeles Opera'da soprano Sondra Radvanovsky'nin başrolde yer aldığı Tosca'da dinleme fırsatı bulmuştuk.

Verona Arena'nın yeterli büyüklükte sahne arkası olmadığı için, Aida için hazırlanmış devasa Mısır temalı dekorlar Bra meydanında bir gece önceden sahneye çıkmak için dizilmiş bekliyorlardı. Bunları çeviren çitler, Arena'nın eski sezonlarının opera afişleriyle donatılmıştı. Gösteri gününde inşaatlarda kullanılan cinsten uzun vinçlerin dekorları arena sahnesine taşıdıklarını gördük.

Verona Arena'daki Aida'da "Amneris" ve "Aida"nın ilk perde düeti. 14 Temmuz 2018.

Gösteri gecesi kalabalık muhteşemdi. Bu kadar büyük bir mekana yakışır bir gösteri, yüzlerce kişiden oluşan kadro; figüranlar, bale sanatçıları ve olağanüstü dekorlarla nefes kesti.

Orkestra ve genç şef Bernàcer son derece başarılıydı. Ses sanatçılarına gelince; "Amneris" ve "Kral"ın yanısıra gecenin "Aida"sı Maria José Siri muhteşemdi. Tek göz doldurmeyen sanatçı, daha ilk – ve ünlü - aryasında hayal kırıklığı yaratan İtalyan tenor Marco Berti oldu. Berti bir türlü de kendine gelemedi. Üçüncü perdede yağmur nedeniyle bir süre ara verilen opera, Verona Arena'nın ve özellikle bu zengin Zeffirelli yapımının neden bu kadar ün kazanmış olduğunu açıkça ortaya koydu.

Tenorumuz Murat Karahan'ın "Kala"ı seslendirdiği Turandot operası, Aida'dan bir gece önce 13 Temmuz gecesi Verona Arena'daydı. Keşke bu operayı da izlememiz mümkün olsaydı...